

A kultúra fejlesztésének lehetőségei a vidék Magyarországon

Nincs európai kultúra.¹

Van-e hát akkor egyáltalán Európa, vagy csupán egy klasszikus stílusról, netán a többitől eltérő kontinentális hagyományok köréről, vagy a korábban csak a tájra jellemző mediterráni vallási kultusz-körről, a kereszténység kultúrájáról van szó?

Sokáig hittetett definíció szerint a kereszténység földrajzi határai jelentik egyszersmint Európa területét is. E zavarba ejtő korlátoltság azonban Európa tényleges határait ott feszegeti leginkább, ahol szót kell ejtenünk például a mi európai krisztianizmusunknál tán még autentikusabb keresztény kopt egyházzal, mely köztudottan Etiópia-tipikus!, vagy akár ha a keleti szertartású görögkatolikusokkal egy lélegzettel említendő orosz ortodoxokra gondolok, akik több milliónyian, jámbor keresztényekként ugyan, de a mediterráni bölcsőtől európai léptékekkel már-már mérhetetlen távolságban élnek.

A legfrissebb ukrajnai választások után egyre komolyabban merült föl az európai egyesült államok lehetséges kandidátusaként Ukrajna. Nos, az Európai Unió Régiók Bizottsága 2005. február 23/24-én soron következő plenáris ülésének egyik napirendi témája még ennél is tovább megy, mert egy – krypto-europaer – orosz (igaz, távolinak jósolt) tagfelvétel esélyeit latolgatja.

Kontinentális² anomáliáink sorát ugyan nem zárja, de jellemzi az a tipikusan francia nemzeti elkötelezésből (gyalázatos gyarmattartók tipikus lelkiismereti válságából) eredő program-tervezet, amely saját egykori, s egyéb nációk volt (?) gyarmatainak mai gazdasági és kulturális jövőjéért érzett felelősséggel, s együttérzéssel fordul a klasszikus európai határoktól már több időzónányira távoli földrészek felé, amelyek (pl. Francia-Guayana) egy lehetséges majdani féltagsági státusz reményében, az eu-tagsággal járó előnyök őket illető részéért egykori gyarmattartóik kasszái előtt máris sorban állnak...

A tipikusan európai „...és mégis...” azonban arra biztat, hogy ez is belefér (?) Európába, mert gondoljunk saját paradox helyzetünkre, az „egyetemes európai kultúra” védelmében egykor, s ma kifejtett atavisztikus hőstetteinkre. Amikor az Eger alól elűzött, majd jóval később már NATO-tag törökök küszöbön álló uniós csatlakozásának előtárgyalásai során, a 135 évi török uralom európai kultúrára gyakorolt hatása szempontjából sem közömbös magyarokat is megkérdezik majd...

Igaz, a mi csatlakozásunk előtt meg azok az olaszok nyilatkoztak, akik hazájukban, mondjuk a velencei Szent Márk székesegyház jótékony félhomályában ugyan, de még ma is ilyeneket olvashatnak rólunk: „...a magyarok nyilaitól ments meg Uram minket...” fsdfksdjt

Aztán jött Merseburg, Sanktgallen, majd Szent Gellért, s végül I. István, ez a Szent Európai, s nekünk azóta vannak olyan kényszerképzeteink, mintha mégis volna valamilyen egységesnek mondható, egyetemleges, de tipikusan magyar európai kultúra!

Van ugyanakkor Európában számtalan nyelvű, színű, kulturális jelenség, hagyományosan ősrégi kulturális folyamat, vagy az éppen holnap felbukkanó, Európába

kódolt kincs, felfedezésre váró szellemi kincses tár. Tárháza sokféle népi, nemzeti, etnikai kulturális örökség zárványainak, manifesztumainak, vagy éppen extatikusan lüktető, organikus performanszeinek.

Ilyenekről szóltak a geszták és mítoszok, prófétálnak a Biblia igazságai, a talán sohasem volt alexandriai könyvtár egykori művei, vagy a Mátyás-i kódexek hiányának fájdalmas emlékezete.

S éppen ezért, az *Európai Egyesült Államok* már több tekintetben sem tud „a népek nagy olvasztótégelye” (USA) lenni, mert ahhoz elégségesen komoly történelmi múlttal és igen eltérő kulturális hagyományokkal rendelkező államok lettek, s válnak tagjaivá e közösségnek, amely deklaráltan is a sokféleség az egységben biztató, megőrzést parancsoló elvét szabja meg az egyes nemzetek gyakorlati kultúrpolitikáját művelők számára is.

A hazánkon kívüli, ismert európai helyszíneken felszívható kulturális élményeink, szellemi gyarapodásunk rapszodikus, mondhatni egzaltált ütemét korábban az aktuális politikai légkör diktálta. Míg lassan 15 éve már, hogy összehasonlító kulturális portyáinkat alapvetően szellemi érettségünkhöz mért elhívásunk, politikai küldetésünk, saját anyagi helyzetünkkel nem mindig arányos szellemi éhségünk, vagy akár a sokak számára oly fontos társadalmi elfogadottság szintjén, valami látens, vagy akár az ilyen-olyan csatornák által szorgalmasan iniciált, kultúrtérképszerű sznobéria szabályozza s diktálja.

E mondat után számomra vigasztaló az a tudat, s remélem másoknak is megnyugtató, hogy kulturális éhségem egyetlen eredője mégis csak kíváncsi önmagam, aki vidéki tanító és orvos-lakok, parókiák szellemi légkörében fogant érzékenységgel, szellemi gazdagodással, az egyre szaporodó kulturális élmények „terhével” arányosan növekvő, s a korrallal járó egyre sürgetőbb tartozás-tudattal kívánom, tipikusan európai vidékiséget naponta értelmezni magamnak, majd tisztázás után gyermekeimnek és szeretteimnek, vagy éppen az aktuális hallgatóság számára önfeledten átadni.

A vidék Európája, Magyarország

Az olasz Velence polgára, ha kiteszi a lábát a kontinensre, vagyis elhagyja városát, még ma is büszkeséggel vegyes nemes egyszerűséggel idézi egykori honfitársát, a hatalmas ívűre sikeredett, indulásig titokban tartott felfedező útjára induló, s éppen hajóra szálló Marco Polot, aki búcsúöleléskor barátja „hová mész?” kérdésére csak ennyit válaszolt: „Vidékre.”

Eddig fél évszázados vidéki létem meghatározásához a 20 év vidéki parókus lelkészi szolgálat is kellett, amelybe a ma már felnőtté, sőt szülőkké érett gyermekeink vidéki léte is beletartozott. Ők mind a nyolcan naponta az elé a hatalmas dilemma elé állítottak, hogy szabad-e vidéki lelkészi szolgálatom, hivatásom beteljesítése, amúgy sziszifuszinak tűnő küzdelmek örökké remélt győzelme érdekében, a falu emberéért itt élő papjuk mellett Őket is itt tartanom, ahol az engem beiktató püspököm szavai szerint is, azért legalább három dolog van, ami Nógrádban marasztaló: a palócok szeretete, a pálinkája, meg a sár...

Akkor hát a vidéki kultúra a lemondások kultúrája?

A vidéki ember megváltozott szokásai, ahogy lakik, dolgozik, eszik, televíziózik, nem olvas, stb., nem maguktól romlottak el. Másik hivatásom területéről vett példa és több évtizednyi tapasztalat alapján állítom, hogy amikor egy szállodában szakemberként már észreveszed a bútorzat, vagy az abrosz amúgy még nem is szembe tűnő, apró hibáit, akkor az ott szolgáló személyzet romlása már sokkal korábban elkezdődött!

A kultúra mibenléte abszolút személyfüggő, és feltétlenül társakat keres a műveléséhez, amit már csak ezért is jobb kurzusoktól, négyévente önmagából is kiforduló politikai auráktól mentesíteni. (Jaj, de a szponzorok!...)

Ezen a vidéken, Európában tehát szokás, de legalább is illik valahogyan a szellemünket, a világlátásunkat művelni, karban tartani. Például illene a vidéki ember televíziós szokásain és lehetőségein túl a vidékiek víziójáról, jövőképéről is szót ejteni, amit szorgalmas szociológusok időnként tényleg megkutatnak, de volna még néhány tipikusan vidéki értelmiségi, akiket megkérdezve, bevonva ebbe a munkába, teljesebbé válhatna a kép.

Lehet, hogy itt vannak, de az előzetes felkérésben felsorolt kultúraközvetítő szakemberek között nem találtam a teológusokat. Nem kellene annyira félni tőlük, hiszen természetükből adódik, hogy a negyedik lépésben tényleg transzcendens síkra terelhetik a vidéki ember kulturális esélyeit latolgató szakembert, de az első három lépésben biztosan jó mediátorok, informátorok, sőt kollégák lehetnek.

Az én vidékem egyik kulturális jelensége

Szirákon a „leánykori” nevén Erkel Ferenc Művelődési Otthon mára csak egy személytelen kötődésű, meglehetősen sivár jelentést hordozó Klubkönyvtárrá silányult, noha kultúrotthonunk névadása, majd később szellemi kisugárzása is, elsősorban azon múlt, hogy a 60-as és 70-es években, egy zenét is szerető és lelkesen (!) tanító házaspár e patinás nógrádi vidék kóruszenei kultúrájának meghatározó művelője volt.

E mérsékelt zenei kultúra karbantartása mellett, korábban a népi színjátszás, sőt a buffo, e kissé bumfordi, az együgyű cselédek önfeledt, de értő szellem és kéz által előadhatóvá összefésült, empatikus játékát is fölkaroló „kisvárosi”³ színházasdi sem volt nélkülözött kulturális esemény itt, ahol többnyire zsidó⁴ kereskedők ékszerboltot, kalapos műhelyt, vendéglőket működtetettek, míg az ipartestületnek, a strand melletti tenispályás sörkertnek, s a Bíróság melletti úri „kászinónak”, s az evangélikus egyleteknek is megvolt a maga kultúrköre. A vidéki bája itt attól volt kerek, hogy Szirákon a XVII. század óta szintén őshonos vályogvető, de főleg zenész cigányok abszolút integráns szereplői voltak e vidéki kisváros közéletének, ünnepeinek és mindennapjainak.

Az ő szempontjukból is szörnyűséges 60-as években, a cseléd mentalitásával intézkedő tanácselnök és vb titkárok olthatatlan ügybuzgalma (pénzsóvársága) következtében drámaira sikeredett cigányprogram végzetesen szétzilálta az egész falu még maradék kurázsiját, és a 80-as 90-es évek végére teljesen kihunyt a civil szerveződési hajlam, vagy közösségteremtő szándék szikrafénye, csaknem örök sötétségbe borítva falusi kultúránk otthonát.

Fontos felismerésekhez vezethet ezen a téren az a jelenség is, ami az alig öt km-re fekvő Vanyarcon, a szirákihoz hasonló arányú cigány populáció mellett figyelhető

meg. A protestáns Veres Pálné mai utódai buzgó hitű, templomba járó evangélikussággal, erős szlovák nemzetiségi hagyományokkal, jó néhány civil szervezettel (alapítvány, daloskör, polgárőrség, egyesület stb.) a sokféle kulturális lehetőséget komolyan igénylő faluközösséget tartanak össze.

Látványos fejlesztés, építkezés, de főleg hosszú távon tervezhető és kivitelezhető falufejlesztés zajlik ott, ahol ennyi civil kurázi egy sokkal kulturáltabb közösséget tud összetartani.

Saját vidéküinkre visszatérve már szomorúbb a látvány. Így komoly kurázi kell ahhoz, hogy még ebben is meglássuk a művelésre méltót, érdemest. A 85 cigány és 12 „paraszt” gyermek tanítását föl vállaló helyi általános iskola az MTA könyvtárát saját készletével megalapító, de sok szállal Szirákhöz is kötődő gróf széki Teleki József nevét vette fel, s nem ama József főherceget, a magyarországi cigány nyelvi kultúra önzetlen mecénásának és művelőjének nevét, pedig eme kulturális műintézményben tanuló 85 cigány kisdíák számára a főherceg életműve talán beszédesebb, kézenfekvőbb lett volna.

A Teleki leszármazottak között még akad élő is, aki évente egyszer, a Teleki Napokra megtisztelti intézményünket, pedig annak idején jobban szerettem volna, s javasoltam is, hogy az iskola névadó az a szirákon született s élt-halt *Róth Johanna* legyen, akinek életművét a szomszédos Béren 42 évig szolgált néhai evangélikus lelkész, id. Révész László, egy nagyszerű, díjnyertes helytörténeti dolgozatban fel is tárta.

Az EU csatlakozást a május elsejei, – de már nem a szovjet mintájú kötelező! – országos mámor lassú, természetes multával, mi itt Szirákon csak 2004. május 14–16-án ünnepeltük. Igaz, három napon át, így két héttel később csatlakozván, sokkal jobb volt a sajtónk is! Valljuk azért is, mert ezúttal Szirák helyi kultúrája iránt érzett adósságomat is törlesztendő, a már 200 évvel korábban is európai léptékben gondolkodó és cselekvő Róth Johannát állítottuk az ünneplés közepébe, tudományos előadásokat tartattunk templomában, sőt a sziráki euróra is az Ő arcképét nyomtattuk.

Azért is lett a sziráki európai egyesülési ünnep központi szereplője ez az „ismeretlen” asszony, mert emelkedettebb egyházi körökön⁵ kívül szinte senki sem tudott róla semmit, de még a Szirákon róla elnevezett utcában lakók sem. Így válhattunk részeseivé a hatalmas, megtermékenyítő európai kulturális áramlatnak is, miközben sajtos módon vidéki kulturális kincsünket is a felszínre hoztuk. Mi sem volt hát természetesebb, mint az európai országok politikai közösségéhez frissiben csatlakozó egyik tagállam vidéki kulturális ünnepségén, itt Szirákon főszereplővé megtenni ezt az európai nőt, akiről most csak annyi álljon itt, mint amennyi az ünnepségen felavatott, első hiteles⁶ magyarországi tűzzománc emléktáblájára ráfért:

RÓTH JOHANNA

1741 – 1813

Királyfalvi Róth Tamás és Wattay Borbála leánya, gróf Teleki József méltó hitvese, nagyvonalú mecénás; az európai kultúra több nyelvét beszélő-író „prófétanője”, 1792-ben kelt alapítványával másfél évszázadon át 7000 magyar diákot ösztönzött Európa egyetemeire. Evangélikus iskolák és intézmények bőkezű támogatója, építtetője Szirák evangélikus templomának, s a Jung tervezte Teleki sírboltnak is, amelyben hamvai nyugszanak.

NAGYRABECSÜLÉSÜNK JELÉÜL, KÖZADAKOZÁSBÓL

Mátis András
polgármester

Szirák Község
Polgárai

2004.

Ezen a háromnapos kulturális ünnepek-sorozaton megkérdezte tőlem egy újságíró, hogy mit akarok ezzel üzeni Európának? Ezt feleltem:

Szirák polgármestereként először is megilletődve gondolok azokra a tragikus, megalázó évtizedekre, amelyek miatt hivatalosan csak most válhatunk tagjaivá annak a közösségnek, amelyhez mindig is tartoztunk.

Ebből az alkalomból azt kívánom az európai népek közösségének, hogy becsülje meg a magyart, mert a történelem sorsfordító pillanataiban eddig is jól járt vele, gondoljunk csak Nándorfehérvárra; dicsőségünket máig hirdetik delente az európai harangok.

Nekiink, európai magyaroknak egészségesebb önbecsülést kívánok, ahogyan egy mai walesi bárd barátom a Lordok Házában állva elmondott első beszédekora, a rendkívül alacsony termetére célzásra („e Házban illik fennállva beszélni!”) így válaszolt: „illene e házban mától a nagyságot nyakon föliül mérni”... – például, ha mi is számba vennénk magyar Nobel-díjasainkat!

Ez a csatlakozás valójában ama megkésve beteljesült szerelem, mely már 1000 éve tartja lázban e nemzetet, motiválja szellemét, de hivatalosan csak mára válhatott friggyé az, ami eddig is összetartozott.

Az EU Régiók Bizottsága Nemzeti küldöttség tagjaként négy évre bíztak meg többek között azzal is, hogy az EU RB hat szekciójából az Oktatás és Kultúra (EDUC) szakbizottságban képviseljen a magyarok, de főleg Észak-Magyarország kulturális érdekeit. Legutóbb éppen Genova (GE NOVA 04), a 2004. évi „Európa Kulturális Fővárosa” adott helyet annak a szemináriumnak⁷, ahol az ifjúság anyanyelvi és idegen nyelvi kultúrájának fejlesztési lehetőségeiről volt szó.

A múlt évi csatlakozás óta a bizottságok tematikájával, programjaival ismerkedtünk, s tanultuk meg különös nyelvezetüket azért, hogy a jövő hónaptól már akár a nógrádi kulturális kérdéseket, vagy értékeket is a bizottsági politika részévé emeljük.

Kultúrafejlesztés: korlátok és lehetőségek

- A vidéki értelmiség és „vezetők” helye, megbecsülése, tisztelete a mai magyar politikában (*Larousse 1932: „a politika és szociális és kulturális közélet szervezésének eszköze”, míg az Értelmező Szótár ma valahogy így fogalmaz: „politika = a hatalom megteremtése és megtartása).*
- Iskolai rendezvényszervező pedagógusok kultúraközvetítő felelőssége.
- A vidéki civil szervezetek közösségformáló, motiváló szerepe. A vidék lehetőségei itt kitágulnak, mert az elszemélytelenedés urbánus átka helyett, vagy után a köszönő viszonyban kulturálódó vidék embere aktivizálódik (ipartestület, daloskör, felnőtt színjátszás stb.).
- Az integráció büvöletében az etnikai kultúra és életmód súlyos veszteségeket kénytelen elkönyvelni, mert a többségi kultúra természetes keretei és határai nem ugyanott húzódnak, ahol az etno-kultúráké.
- A vidéki turisztikai és idegenforgalmi-vendéglátó program-kínálata sokat elárul abból, hogy mit lát a magyar vidék civilizált, vagy éppen nomád, magyarosan rusztikus kultúránk értékeiből a szervező átadásra érdemesnek, vagy kifizetődőnek. Sejthetjük, hogy ez utóbbi dönti el, mit közvetítsen, mert a „külföldi” azt keresi, amiről már hallott harangozni (még ma is: *gulas, pusta*, de újabban: *Csicsolina, Anettka, Kulcsár!* (l.: Brüsszel, Schumann Zircus)

Ezért van rendkívül fontos szerepe azoknak a kulturális intézményeknek, s főleg vezetőiknek, akik szerte a világban, s főleg Európa fővárosaiban (London, Róma, Párizs, Bonn stb., s újabban Brüsszel) éppen a magyar vidék kulturális értékeit hivatottak missziójuk során közvetíteni. Érdekes ebből a szempontból is áttekinteni, pl. Nógrád megye turisztikai kínálatának „Kulturális események” fejezetét. A külföldi magyar kultúrintézetek programszervezői ilyenekből merítenek.

Fenntartható fejlesztés

Fenntartani azt a kulturális folyamatot lehet és érdemes, aminek még van szellemi értékeket hordozó potenciája, helyi igényeket kielégítő *terméke*, és a tájhoz kötődő *fogyasztója*. Kulturális hagyományokat őrizni, fenntartani és fejleszteni azon a vidéken érdemes, ahol az ott élők mai ismeretébe integrált tudású, a közösség által elfogadott személyiségek, jobb esetben a vidéki értelmiség képviselői azt felvállalják.

2004-ben Európa Kulturális Fővárosává válhatott Genova, mert '92-ben sikerült tető alá hozniuk egy társadalmi közmegegyezést, amelyben a város vállalkozói és politikusai közös érdekből egyszerűen fejet hajtottak a kulturális programfejlesztő szakemberek által feltárt valóság és víziók előtt.

Ez utóbbiakból ma is láthattunk beteljesülni néhányat.

Úgy hiszem, ugyanezt remélve-várva a magyar vidéken is, már most fejet hajthatok a kulturális felemelkedésünkért komoly felelősséget érző szakemberek előtt.

JEGYZETEK

1. itt: / *kultúra* / a naprakészen pallérozott emberi személyiség első sorban szellemi-lelki lét-fenntartásához nélkülözhetetlen kultusza, tehát a *kultúra* némileg szűkített tartalmú jelentése értelmében.
2. Exeterben (dny. Anglia/Devon, 1981) többször hallottam angol könyvtáros barátomat az „*európai kontinens*”-ről beszélni, de ugyanott olvashattam óriásplakáton is a dupla ablak előnyeiről, hogy „*Próbálja ki! Európában már bevált!*”
3. Szirák 1801-től mezőváros, később az 1960-as évekig járási székhely volt.
4. A sziráki Holocaust Emlékbizottság 2004-ben gyűjtötte össze és dolgozta fel a 44-ben elhurcolt és megölt mintegy 120 főnyi sziráki zsidóságról még élő hagyományt és emlékezetet.
5. Dr. Fabinyi Tibor, evangélikus egyháztörténész professzor egyik kedvenc luteránus nagyszonya éppen a mi Róth Johannánk, akiről veretes mívű előadást tartott 2004. május 14-én a helyi ev. templomban.
6. A sziráki evangélikus (protestáns) templomban 1941 óta látható emléktáblán az 1741-ben született gróf széki Teleki Józsefné, sz. Róth Johanna halálozási éve tévesen 1831, de valójában már 1813-ban, tehát 72 évesen elhunyt.
7. Gyakran visszatérő, furcsa élménye az egykori „keleti tömb” mai uniós tagjainak, nekünk, amikor ebben a tipikusan nyugat-európai formációban tanácselnökökkel, párttitkárokkal találkozunk, és szemináriumra járunk...